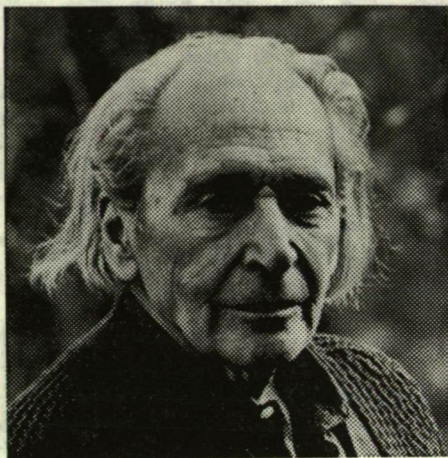

Déry Tibor öröksége

A halál könyörtelen ténye nemcsak lezár egy emberi sorsot és írói pályát: új jelentést is ad neki. Egységbe fogja a művet és az életet, pontosabban nyilvánvalóvá teszi azt a belső rendet, amely a vállalt sors és az elvégzett munka következtében amúgy is kialakult. Déry Tibor sorsának és művének is ilyen belső rendje: autonómiája és igazsága van. A sors és a mű egymás mellett vagy egymással szemben ható erővonalai most rendeződtek el igazán, s az író, akinek munkássága már eddig is irodalmunk történelméhez tartozott, most nyerte el végső helyét a klasszikusok körében: a műveikben tovább élő szellemek között.

A modern író gyakran „próteuszi” jelenség: önmagát és mondanivalójának formáját keresve többféle alakot ölt. Irányokat cserél, iskolákat váltogat, hűtlen lesz művészi elveihez, közéleti szövetségeseihez, hogy betölthesse személyiségének választott törvényeit. A történelmi válságokban vergődő világ: társadalom és civilizáció nem képes szavatolni azt, hogy a pálya töretlen, egyenes vonalú legyen. Élet és mű így lesz a magát őrző személyiség kísérleti telepe. Déry Tibor is „próteuszi” egyé-

nység volt, akinél nem volt ritka a sorsváltás, aki képes volt felforgatni addigi életét, s látszólag váratlan „pályamódosításokkal” hívni ki mások értetlenségét, itéletét. Megtanulta, felhasználta és elhagyta a modern európai próza legtöbb irányzatát. Írt expresszionista elbeszéléseket, dadaista drámákat, szürrealista költeményeket, realista nagyregényt, ironikus önéletrajzot és fantasztikus parabolát. Egy alkalommal hajóhoz hasonlította magát, amely üresen indult el, s az útjába eső kikötőkben szedi fel üzemanyagát. Ezek a kikötők a modern irodalom változatos térképén találhatók. Életművébe mindent felszívott, ami használható a modern irodalom vívmányai között talált.

Műveiből egy korszak: fél évszázad vállalkozásai és összeütközései, reményel és válságai, vívmányai és kudarcjai bontakoznak ki. S nemcsak a történelem küzdelmes menetét sikerült hiteles krónikába foglalnia, hanem saját személyiségének, világméretének és közérzetének alakulását, belső dinamizmusát is. Méghozzá legszorosabb összefüggésben a történelem változásaival, nagy mozgalmával. Déry munkásságát akár egyetlen terjedelmes és változatos polémia gyanánt is tekinthetjük. Eszmei szótárának ellentétes és végső értelmükben egymás mellé rendelt fogalmai: az emberi szuverenitás és az önkéntes elkötelezettség, az érzékeny morál és a politikai cselekvés, a szabadság és a rend jelennek meg ebben a vitában; keresik helyüket és tartalmukat. Vitáinak tétje nem kevesebb, mint az emberi élet értelme, a polémiák ezért ilyen hevesek és kíméletlenek. Szerette vegyítiszta formájukban egymásnak ütköztetni a gondolatokat, nem kedvelte az egyezkedést. Írásából és sorsából ezért különös erővel bontakozik ki világmérete, magatartása, egyszersmind az európai baloldali értelmiség egy részének helyzetérzékeltése, eszmei panorámája. A lázadó értelmiségé, amely szen-

vedélyes tagadással és kísérletezéssel válaszolt a kozmikus világregend felismert közönyére és az emberi társadalom igazságtalanságaira.

Déry is az „homme révolté” konok és szenvedélyes fajtájához tartozott. Lázzadó daccal vette tudomásul a létezésnek és a társadalomnak azokat a tárgyi adottságait, melyek sértik vagy korlátozzák az emberi szabadságot és szuverenitást. És ha szükségesnek látta, eloldotta magát mindattól, ami moralista érzékenységet sértette. Ám, ha kellett, kötődni is tudott, az áldozatot is vállalta. A magyar proletárforradalomban, a bécsi munkásfelkelésben, az antifasiszta harcok idején, a felszabadulás után. Eleven elkötelezettség fűzte az emberiség haladásához és egyre nagyobb ragaszkodás hazájához. Ezeket a kötelékeket még kései szkepszise ide-

jén, csalódásairól vallva is fenntartotta. Kételyeiben és szorongásaiban is az „emberi lényeg” megőrzése és fenntartása mellett érvelt, s még legkeserűbb műveiben is féltő gonddal, önkínzó aggodással töprengett az emberiség jövődjén, esélyein. Azért emelte fel óvó szavát, hogy korunk embere ne veszítse el örökölt és kiteljesedésre váró humanizmusát, személyiségét, szabadságát, közösségi érdeklődését és kapcsolatait. Küzdelme, amelyet az „emberi lényeg” fenntartása és védelme érdekében folytatott: talán ez marad életművének legnagyobb értéke, érvényes üzenete. Örökség, amely nemcsak a sors és a mű végső értelmét foglalja magába, hanem tanulságul is szolgál. Élni lehet és élni kell vele.

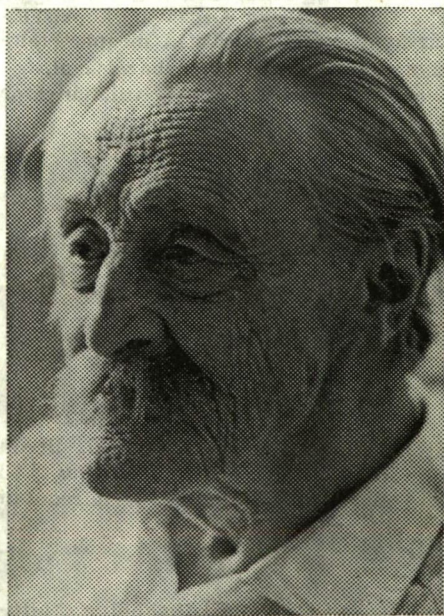
POMOGÁTS BÉLA

Búcsú Kós Károlytól

Végtisztességtevő Gyülekezet!

A Férfiú, akit ide kikísértünk s akitől most elbúcsúzunk, ezt a helyet, a temetőt, soha nem tartotta az enyészett, a semmivé válás birodalmának. Hístorai ihletettséggel fedezte fel, hogy pompás fekvésű cintermeink, temetőink mindmegannyi őrhelyei az Életnek. Örálló helyek, ahonnan dolgos múltú ősöktől munkálkodó életre és helytállásra nyer intelmet a maradék.

Büszke századunk legelején gyalogútra indult egy fiatal építészmérnök. S miközben a birodalmi káprázatban folyt az úri dáridó, ő megvallatta az erdélyi temetőket. Ha a korhadó kopjafákon szeme már nem tudta kiolvasni a felrótt szöveget, érzékeny ujjbegyei tapogatták ki a betűk körvonalait. Az így megvilágosodó felirat a Halotti Beszéd komor intelmét, az Ó-magyar Mária-síralom ritmusát idézte fel. De üzenetet hordozott maga az anyag is, hiszen a magyarvalkói fejfát ugyanabból a cserefából hasították ki, mint ame-

lyikből Türebén gyönyörű román fatemplomot emeltek, Gelencén pedig hímes kapuzábat faragtak. A sírkövek is

Elhangzott 1977. augusztus 29-én Kolozsvárott, Kós Károly temetésén.